

Politieke participatie

Over politieke dieren en burger-nachtwakers

Tom van der Meer & Paul Dekker

Een minimum aan burgerparticipatie in de politiek is noodzakelijk voor het functioneren van een democratie. Immers, democratie betekent dat de burgerbevolking (de demos) aan de macht (kratos) is, of op zijn minst dat het bestuur in dienst staat van die burgerbevolking. Hoe kunnen burgers hun politieke macht uitoefenen, of althans politici hun stem laten horen, anders dan via politieke participatie?

We kunnen verschillende vormen van politieke participatie onderscheiden. De meest gebruikelijke en centrale vorm van participatie in een representatieve democratie als Nederland, is deelname aan verkiezingen door het uitbrengen van een stem. Maar ook andere vormen van participatie hebben als doel het politieke proces te beïnvloeden. Deze lopen uiteen van partijlidmaatschap tot boycots en zelfs buitenwettelijke gedragingen als het bezetten van fabrieken en gebouwen. Verschillende burgers maken gebruik van verschillende participatievormen, het is als ware een palet aan alternatieven dat kan worden ingezet.

Maar zijn elk van deze participatievormen even noodzakelijk? Daar wordt verschillend over gedacht. Volgens sommigen is het voldoende dat burgers eens in de zoveel jaar deelnemen aan nationale verkiezingen, zodat kiezen tussen verschillende politieke elites de belangrijkste burgerplicht is van een democratie. Anderen benadrukken dat burgers op heel veel niveaus politiek bedrijven – niet alleen in het parlement, maar ook in verenigingen, op de werkvloer en in de buurt. Door lid te zijn van vakbonden, door deel te nemen aan demonstraties of door bestuurswerk te doen in verenigingen, kunnen zij daar recht aan doen. Aan welk van deze beelden voldoet Nederland het meest?

Een goed functionerende democratie vereist niet alleen een hoog niveau van participatie, maar ook een gelijkmatig gespreide participatie. Wanneer sommige groepen politiek actiever zijn dan andere, kunnen zij het politieke proces immers sterker beïnvloeden. Dit kan op zijn beurt de democratische legitimiteit van het politieke proces en de beleidsuitkomsten ondermijnen. De tweede vraag luidt daarom in welke

mate politieke participatie in Nederland ongelijkmatig verdeeld is over sociaaleconomische en ideologische groepen.

Eerst gaan we in op de situatie in Nederland anno 2008. Vervolgens onderzoeken we de trends in participatie sinds 1981. Ten slotte proberen we te kijken in hoeverre de keuze om deel te nemen wordt ingegeven door interesse in de politiek.

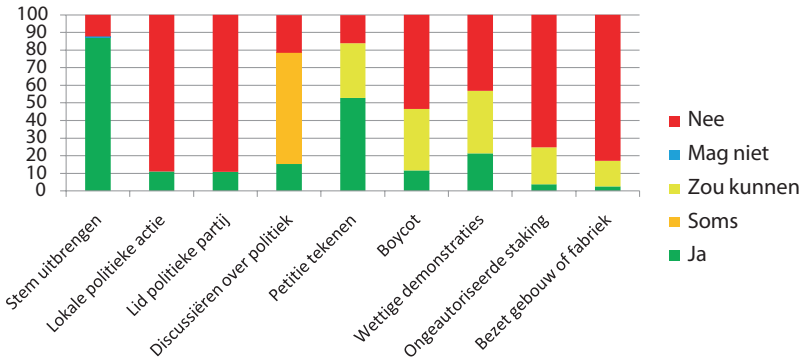
Niveau van participatie

Er zijn verschillende tegenstrijdige perspectieven waarom sommige burgers politiek actief worden en andere niet. Eén benadering stelt dat de mens een Aristotelisch ‘politiek dier’ is, voor wie politieke participatie zo ongeveer de meest volledige uiting is van zijn persoon. Politieke participatie is dan een doel op zich; in beginsel heeft iedereen dan een neiging tot deelnemen. De belangrijkste reden waarom dat dan toch niet gebeurt, is gebrek aan sociale hulpbronnen daartoe: wie geen tijd, geld of vaardigheden heeft om politiek actief te worden, blijft passief.

In recente jaren is hiertegenover een alternatieve verklaring neergezet. Volgens deze benadering zien burgers politieke participatie niet als een doel op zich, maar een middel om iets te bereiken. Daarmee is het ook een activiteit die in de weg kan zitten van andere activiteiten. Burgers zouden niet bijzonder gemotiveerd zijn om actief te worden, behalve als ze daar de noodzaak toe zien, bijvoorbeeld wanneer ze het oneens zijn met het regeringsbeleid of omdat ze menen dat er belangrijke keuzes moeten worden gemaakt. Ze zijn democratisch, maar alleen omdat (de dreiging van) burgerparticipatie onbetrouwbare politici in het gareel houdt. Onderzoekers spreken in dit kader van de monitorende ‘burger-nachtwaker’. In deze benadering, die prikkels belangrijker acht dan hulpbronnen, verwachten we geen uitermate hoog niveau van participatie.

Als we willen nagaan welk van de modellen nu in Nederland het meest geldig is, zijn we helaas wat beperkt door de ter beschikking staande onderzoeksgegevens. In het Europees Waardenonderzoek (EVS) is naar een aantal specifieke vormen van politieke participatie gevraagd – opkomst bij verkiezingen, lidmaatschap van politieke partijen, groeperingen en lokale politieke activiteiten, en een reeks buitenparlementaire vormen van participatie. Bovendien is op verschillende wijzen gevraagd of mensen actief zijn: ‘zou u participeren als...’ (voor stemgedrag), ‘bent u lid...’ (voor lidmaatschappen) en ‘heeft u ooit...’ (voor de overige vormen van participatie). De antwoorden op de diverse vragen zouden kunnen worden samengevat in één maat van geneigdheid tot politieke participatie. Maar dit zou verhullen dat burgers veelal kiezen uit twee paletten van

Figuur 17.1. Gemiddeld niveau van 9 vormen van politieke participatie, 2008

participatie. Het ene palet bestaat uit activiteiten in politieke partijen en groeperingen en in lokale politieke initiatieven, het andere uit demonstraties, stakingen en bezettingen. We zullen ons hier aan de afzonderlijke vormen houden.

Figuur 17.1 toont de percentages politieke participatie van Nederlanders in 2008. Een stem uitbrengen tijdens Tweede Kamerverkiezingen is de meest voorkomende vorm van participatie. Geconfronteerd met de vraag of zij zouden gaan stemmen als er morgen landelijke verkiezingen zouden zijn, antwoordde 87% van de Nederlanders in 2008 bevestigend. Dit percentage ligt hoger dan de feitelijke opkomst bij de Kamerverkiezingen in 2006 (80%) en in 2010 (74%), omdat mensen in enquêtes sociaal wenselijke antwoorden geven, hun eigen bereidwilligheid overschatten, en geen rekening houden met omstandigheden die hen zouden kunnen beletten hun stem uit te brengen.

Eenzelfde overschatting vinden we in het ledental van politieke partijen of politieke groeperingen. Uit feitelijke registraties weten we dat het aantal leden van politieke partijen rond de 2% ligt. Op het moment van interviewen zei 11% van de Nederlanders lid te zijn van een politieke partij of politieke groepering, terwijl een even groot percentage betrokken was bij lokale politieke activiteiten. De overschatting van het lidmaatschap in de enquête komt waarschijnlijk doordat niet alleen gevraagd wordt naar lidmaatschap van politieke partijen maar ook naar die van politieke groeperingen. Daar kunnen burgers mogelijk ook organisaties als Amnesty International, Het Wereld Natuur Fonds of GreenPeace onder scharen.

In Nederland houden we (79%) van politieke discussies. Hoewel dit geen directe vorm van politieke participatie is, gegeven de definitie ervan

in de vorige paragraaf, wijst dit zeker op een grote mate van politieke betrokkenheid.

De laatste vijf vormen van politieke participatie in figuur 17.1 zijn op een wat andere manier onderzocht dan de eerste vier. We weten of mensen 'ooit' een van deze activiteiten hebben ontplooid, en zo niet, of ze dat dan in elk geval misschien zouden doen als het nodig zou zijn. Deze vraagstelling leidt ertoe dat het participatieniveau al snel hoger lijkt dan die van eerdere vragen: zelfs wie in de jaren zestig eenmalig heeft deelgenomen aan de bezetting van het Maagdenhuis, zal immers bevestigend antwoorden op de vraag of hij of zij ooit een gebouw heeft bezet. Meer dan de helft van de Nederlanders heeft wel eens een petitie getekend (53%), maar demonstraties (21%), boycots (12%), ongeautoriseerde stakingen (4%) en bezettingen van gebouwen of fabrieken (3%) zijn aanzienlijk minder gebruikelijk. De laatste twee activiteiten worden door een overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking niet eens overwogen als dat nodig zou zijn. Nederlanders willen dus het liefst opereren binnen de grenzen van de democratische rechtstaat.

Al met al wijst figuur 17.1 uit dat Nederlanders zich prima laten karakteriseren als burger-nachtwakers. Een overgrote meerderheid van de Nederlanders brengt een stem uit tijdens landelijke verkiezingen en blijft betrokken bij de politiek door over de politiek te discussiëren. Veel Nederlanders hebben ook ervaring in het tekenen van een petitie. Maar afgezien daarvan ontplooit slechts een kleine minderheid van de Nederlanders daadwerkelijk activiteiten om de politieke besluitvorming te beïnvloeden. Voor veel Nederlanders zijn verkiezingen de enige manier waarop zij politiek actief zijn, hoewel een aanzienlijk percentage Nederlanders op een ander manier hun stem laat horen.

Ongelijkheid in participatie

Niet alle groepen Nederlanders zijn in gelijke mate bereid of in staat om politieke activiteiten te ontplooiën. En dit is in beginsel problematisch voor de representativiteit en legitimiteit van democratische besluitvorming. Immers, mensen worden actief om de politieke besluitvorming te beïnvloeden door parlementsleden te kiezen of anderszins een stem te laten horen. Een ongelijke mate van politieke participatie leidt dus gemakkelijk tot een systematische vertekening (bias) in de voorkeuren van de beleidsmakers en daarmee mogelijk in het overheidsbeleid.

Eerder politicologisch onderzoek naar ongelijkheid in politieke participatie richtte zich veelal op ongelijkheid tussen sociaaleconomische groepen, op basis van onder andere inkomen, opleidingsniveau, leeftijd,

seks en religie. Traditioneel zijn vooral hoogopgeleide, welgestelde, autochtone, middelbare mannen politiek actief geweest. De vetgedrukte cijfers in tabel 17.1 beschrijven de belangrijkste verschillen tussen sociale groepen. De belangrijkste bronnen van ongelijkheid blijken opleiding en leeftijd te zijn.

Opleidingsniveau

De sterkste bron van ongelijkheid in politieke participatie is die tussen hoog- en laagopgeleiden. De ongelijkheid is zelfs zo groot, dat bestuurskundigen gewaarschuwd hebben dat Nederland dreigt te vervallen in een meritocratische ‘diplomademocratie’ waarin diegenen met een goede opleiding het voor het zeggen hebben. Inderdaad zien we dat hoogopgeleiden vaker zeggen te gaan stemmen dan laagopgeleiden (91% tegen 83%). Ze hebben twee keer zo vaak een petitie getekend (68% tegen 34%) en hebben drie keer zo vaak deelgenomen aan een boycot (18% tegen 6%) of een demonstratie (30% tegen 11%). Laagopgeleiden zijn alleen oververtegenwoordigd in ongeautoriseerde stakingen. Er zijn meerdere redenen waardoor hoogopgeleiden zo actief zijn: ze hebben meer interesse in de politiek, meer sociale en politieke vaardigheden en meer vertrouwen in hun eigen kunnen.

Leeftijd

Ook de verschillen tussen jong en oud zijn aanzienlijk. Over het algemeen blijkt de groep van middelbare leeftijd het meest deel te nemen aan bijna alle vormen van politiek. Ouderen doen, meer dan jongeren, aan traditionele vormen van participatie als stemmen en het lidmaatschap van een politieke partij. Eerder hebben wetenschappers gesteld dat jongeren vooral via boycotts en ‘buycots’ (zogenoemde ‘lifestyle politics’) hun eigen vormen van politieke betrokkenheid zouden ontwikkelen. Maar uit de cijfers van 2008 blijkt hier echter nog maar weinig van. Jongeren zijn niet oververtegenwoordigd in de zogeheten nieuwe vormen van politieke participatie als boycotts en petitie.

Geslacht en inkomen

Naast opleidingsgroepen en leeftijdsgroepen zijn er ook andere sociale tegenstellingen in politieke participatie. Mannen zijn op alle fronten politiek wat actiever dan vrouwen, hoewel de percentages elkaar niet veel ontlopen en slechts voor twee activiteiten (stemmen en bezettingen) significant zijn. Mensen met een hoger inkomen zijn – met uitzondering van de illegale stakingen – vaker actief dan mensen met een lager inkomen.¹ Deze ongelijkheid wordt echter vooral veroorzaakt door de

Tabel 17.1. Ongelijkheid in politieke participatie naar sociale achtergrond, 2008

	Stemmen %	Lid politieke partij of groepering %	Lokale politieke actie %	Petitie tekennen %	Deelname boycot %	Wettige demonstratie %	Illegalestaking %	Bezettegebouw of fabriek %
Opleiding								
Laag	83	10	9	34	6	11	5	1
Midden	85	10	12	50	9	20	3	2
Hoog	91	12	12	68	18	30	3	4
Geslacht								
Man	89	12	11	54	13	23	5	4
Vrouw	85	9	11	52	10	20	3	2
Inkomen								
Laag	86	10	9	52	9	21	6	2
Midden	87	13	14	55	15	22	2	2
Hoog	91	12	13	62	15	26	2	4
(wil niet zeggen)	82	8	7	33	4	13	4	2
Leeftijd								
Jong	85	6	5	56	10	15	4	0
Middelbaar	88	12	15	61	16	29	3	5
Oud	88	14	12	42	8	18	4	2
Urbanisatiegraad woonplaats								
Minder dan 10.000 inwoners	83	13	12	44	8	14	1	2
10.000 tot 50.000 inwoners	87	11	12	52	10	20	3	2
Meer dan 50.000 inwoners	89	10	10	57	15	26	5	3

ongelijkheid in opleidingsniveau. Stedelingen zijn opvallend vaker actief dan dorpelingen, met uitzondering van het houden van een lidmaatschap van politieke partijen waarin zij juist ondervertegenwoordigd zijn.

Vervolg van tabel 17.1

	Stemmen %	Lid politieke partij of groepering %	Lokale politieke actie %	Petitie tekens %	Deelname boycot %	Wettige demonstratie %	Illegalestaking %	Bezet gebouw of fabriek %
Religieuze denominatie								
Geen	85	9	10	57	15	26	4	4
Rooms-Katholiek	88	9	12	47	7	19	4	2
PKN	92	16	14	48	7	14	2	1
Overig	72	6	10	43	9	15	0	0
Kerkbezoek								
Nooit	83	8	10	53	13	22	5	3
Minder dan 1 keer per maand	89	8	11	56	12	24	3	3
Minstens 1 keer per maand	92	20	13	49	8	17	2	1

Religie

Tot slot vinden we aanzienlijke verschillen naar religieuze denominatie en kerkgang. De Nederlands Hervormden en met name de gereformeerden doen vaker aan gezagsgetrouwe vormen van politieke participatie. Ongelovigen doen daarentegen relatief vaak mee aan de wat meer buitenparlementaire vormen van participatie als boycotts en demonstraties. Eenzelfde patroon zien we bij kerkbezoek. Trouwe kerkgangers zijn vaker geneigd te gaan stemmen en zijn vaker lid van een politieke partij; maar zij nemen minder vaak deel aan politieke demonstraties.

Ideologische voorkeuren

De Nederlandse politieke deelname anno 2008 kent dus nog altijd een oververtegenwoordiging van hoogopgeleide, welgestelde, autochtone en middelbare mannen. We kunnen hieraan toevoegen dat stedelingen actiever zijn dan dorpelingen. Maar doen deze sociaaleconomische en demografische verschillen er eigenlijk wel zoveel toe? Op zichzelf is ongelijkheid in politieke participatie natuurlijk onwenselijk. Maar een echt probleem voor de vertegenwoordigende democratie wordt het pas wanneer groepen met een verschillende ideologische voorkeur in ongelijke mate actief zijn. Juist dan is immers een direct verband te verwachten

Tabel 17.2. Ongelijkheid in politieke participatie naar beleidsvoorkeuren, 2008

	Stemmen %	Lid politieke partij of groepering %	Lokale poli- tieke actie %	Petitie tek- enen %	Deel- name boycot %	Wet- tige de- mon- stratie %	Illegale staking %	Bezet ge- bouw of fa- briek %
Links-rechts positie								
Links	92	12	11	68	21	40	6	4
Neutraal	82	11	13	49	8	15	3	2
Rechts	94	12	10	48	8	15	3	3
Voorkeur economie								
Inkomensver- schillen kleiner	83	10	11	54	12	23	6	4
Neutraal	88	10	11	56	13	25	4	2
Inkomensver- schillen groter	89	12	11	50	11	18	2	3
Voorkeur integratie immigranten								
Immigranten moeten eigen gebrui- ken behou- den	87	8	9	55	14	24	2	3
Neutraal	90	11	11	59	13	25	3	3
Immigran- ten moeten aanpassen aan gebrui- ken van het land	96	12	11	49	10	18	4	2
Voorkeur Euro- pese eenwording								
Eenwording moet verder gaan	94	12	13	62	15	29	6	4
Neutraal	86	11	12	50	10	20	2	2
Eenwording is al te ver gegaan	85	11	10	52	12	20	4	2

tussen ongelijke politieke participatie, de mate waarin de beleidsvoorkeuren van het volk gehoord wordt, en vertekende voorkeuren van de beleidsmakers.

Tabel 17.2 beschrijft daarom opnieuw de ongelijkheid in politieke participatie, maar in plaats van verschillen tussen sociaaleconomische en demografische groepen, nemen we nu de verschillen in politieke participatie tussen groepen die verschillen in hun beleidsvoorkeuren onder de loep. We onderscheiden achtereenvolgens groepen op basis van hun links-rechtse politieke voorkeur, hun economische voorkeuren, hun mening over integratie van immigranten en hun voorkeur over de Europese eenwording.

Er blijkt een aanzienlijke ongelijkheid in politieke participatie te bestaan tussen mensen met een linkse en mensen met een rechtse politieke voorkeur, en de gematigde tussengroep. De gematigden nemen gemiddeld minder vaak deel aan verkiezingen, maar zijn vaker lokaal actief dan zowel linkse als rechtse burgers. Voor partijlidmaatschap zien we bijna geen verschillen. Alle andere vormen van politieke participatie (petitie, boycot, demonstratie, staking, bezetting, discussie) worden gedomineerd door linkse burgers. Het relatieve verschil is met name groot bij boycotts en demonstraties, waarin linkse burgers met meer dan een factor 2 oververtegenwoordigd zijn.

We zien wat betreft voorkeuren voor economie en integratie geen consistente verschillen in de geneigdheid tot politieke participatie, maar wel op het gebied van voorkeuren voor Europese eenwording. Eurofielen (die eenwording verder willen laten gaan) zijn relatief vaker actief dan eurosceptici (die eenwording te ver gegaan vinden zijn), en wel in alle negen vormen van politieke participatie: ze stemmen gemiddeld vaker, tekenen vaker petities, nemen vaker deel aan een boycot, en discussiëren ook vaker over de politiek.

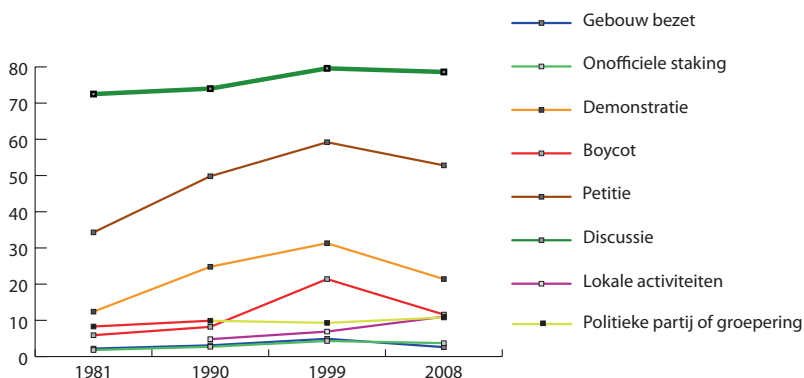
Deze bevindingen hebben belangrijke implicaties voor Nederland. Linkse burgers zijn politiek actiever dan rechtse burgers, en extremere burgers over het algemeen actiever dan gematigder burgers. Die ongelijkheid in politieke deelname rust op verschillen in ideologische voorkeur en is ronduit problematisch. Daardoor dreigt beleid niet langer te zijn gebaseerd op een representatieve vertegenwoordiging van het Nederlandse volk. Soortgelijke verschillen zien we op het deelterrein van de Europese eenwording. Nederlanders die voorstander zijn van verdergaande Europeanisering zijn vaker politiek actief. Dit heeft tot gevolg dat onder meer het parlement, de politieke partijen en de geluiden die de politiek bereiken via petities en demonstraties meer Europagericht zijn dan de

Nederlandse bevolking in zijn geheel. Dit verklaart mogelijk waarom uit kiezersonderzoeken regelmatig blijkt dat er volgens Nederlandse kiezers een kloof zit tussen hun eigen voorkeuren over Europese eenwording, en die van politici.

Trends in burgerparticipatie: gelijk en gelijkmatiger

Het niveau van politieke participatie in Nederland is divers: een meerderheid van de bevolking in 2008 nam deel aan de verkiezingen, discussieerde wel eens over de politiek en heeft ooit eens een petitie getekend; een minderheid nam ook op een andere manier deel aan het politieke proces. In vergelijking met de voorgaande decennia zijn dit geen uitzonderlijke scores. De officiële opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen was in 2010 met 74% maar net boven het historische dieptepunt uit 1998 (73%). Daar staat tegenover dat er iets vaker over de politiek wordt gediscussieerd dan in 1981 en 1990, op een vergelijkbaar niveau als in 1999.

Figuur 17.2. Trends in het niveau van 8 vormen van politieke participatie, 2008

Vaak wordt er in de media gewag van gemaakt dat Nederlanders sinds de jaren tachtig steeds minder bereid zijn deel te nemen aan massale publieksacties. Figuur 17.2 bevestigt dit slechts ten dele. Het percentage Nederlanders dat deelneemt aan petitie, demonstraties en boycots is sinds 1999 aanzienlijk gedaald. Maar tegelijk doen nog altijd meer Nederlanders mee aan deze acties dan in 1981.² De enige activiteit die consistent aan populariteit lijkt te winnen, is de deelname aan lokale politieke activiteiten. Deze groeiende populariteit past in de breder gesignaleerde trend van informalisering van de burgerparticipatie (zie ook hoofdstuk 16). En hoe zit het met de ongelijkheid in politieke participatie; in welke

mate is die aan veranderingen onderhevig? Enerzijds is het mogelijk dat de ongelijkheid afneemt, omdat kiezers zelfstandiger zijn dan voorheen waardoor ze vrijer zijn om uit een pakket van mogelijke participatievormen te kiezen. Anderzijds is het mogelijk dat de ongelijkheid toeneemt, wanneer patronen zich bestendigen en politieke participatie meer en meer iets wordt voor een selecte groep burgers.

In de vorige paragraaf concludeerden we dat de ongelijkheid tussen ideologische groepen de meest problematische is: linkse burgers zijn veelal actiever dan rechtse; extreme burgers actiever dan gematigde. Maar juist de verschillen in participatie tussen deze ideologische groepen is afgenomen. Aan boycots werd in 1981 door linkse burgers nog 3,4 keer vaker deelgenomen dan door rechtse burgers; en door extreme burgers 2,9 keer vaker dan door gematigde. In 2008 zijn deze verhoudingen afgenomen tot respectievelijk 1,1 en 1,1. Op een soortgelijke manier hadden in 1981 vooral linkse burgers ooit deelgenomen aan een demonstratie (3,3 keer vaker dan rechtse burgers) en was dat in 2008 in veel mindere mate het geval (één keer vaker dan rechtse burgers). Soortgelijke trends vinden we ook voor de andere vormen van politieke participatie.

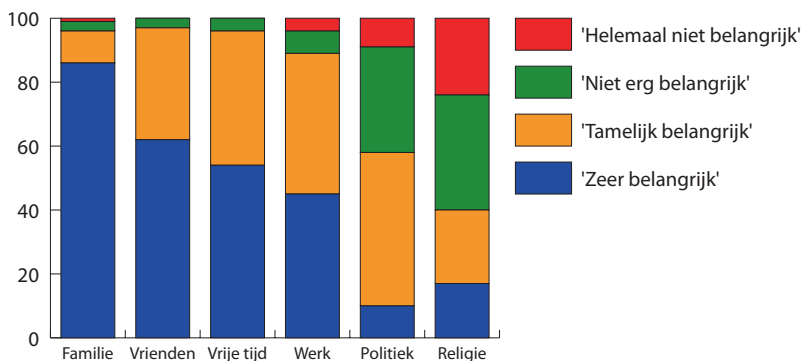
De Nederlandse burger is individualistischer geworden en heeft de ideologische veren afgeschud. Demonstraties, boycots, petitities en lidmaatschappen zijn niet langer typische activiteiten van linkse en extreme burgers, maar worden in toenemende mate ook gedaan door rechtse en gematigde burgers. De Nederlandse democratie is in termen van burgerparticipatie daarmee gezonder dan voorheen.

Interesse en participatie

Dit alles neemt niet weg dat een groot deel van de Nederlanders politiek niet bepaald actief is. Zeker niet wanneer we de meer ritualistische activiteiten van discussiëren en (hoe belangrijk ook) stemmen bij Tweede Kamerverkiezingen buiten beschouwing laten. Hoe komt het dat sommige burgers passief blijven? Een voor de hand liggende verklaring is dat burgers simpelweg niet zo geïnteresseerd zijn in politiek of politiek niet zo belangrijk vinden. Burgers geven de voorkeur aan andere manieren om hun tijd te besteden dan zich met de politiek bezig te houden, behalve als echt niet anders kan.

Ook in Nederland blijkt interesse in de politiek geen vanzelfsprekendheid. Wanneer ze daarnaar worden gevraagd, zegt in 2008 61% procent van de Nederlanders 'zeer' of 'enigszins' geïnteresseerd te zijn in de politiek. De andere 39% is niet erg of zelfs helemaal niet geïnteresseerd. In vergelijking met vijf andere onderwerpen, wordt politiek niet erg belang-

Figuur 17.3. Toegekend belang aan 6 levenssferen, 2008

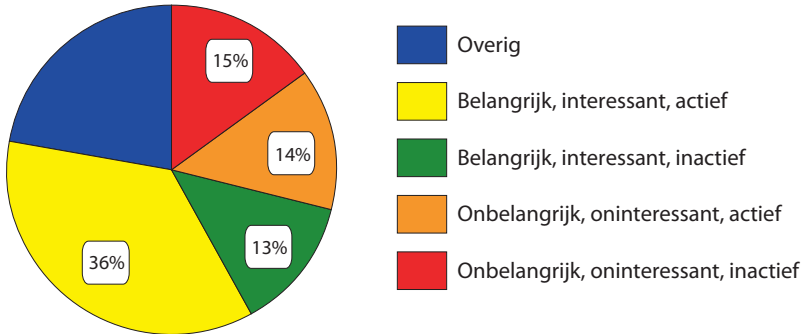
rijk gevonden door Nederlanders (zie figuur 17.3). Van de Nederlanders vindt 60% politiek zeer of tamelijk belangrijk, terwijl maar liefst 9% de politiek helemaal niet belangrijk vindt. De politiek neemt daarmee een bescheiden positie in. Nederlanders hechten het meeste belang aan achtereenvolgens het gezin, vrienden en bekenden, vrije tijd en werk. Alleen godsdienst vinden we met zijn allen³ wat minder belangrijk dan politiek.

Al met al komt de politiek er tamelijk bekaaid vanaf. Het is natuurlijk niet zo vreemd dat mensen aan een abstract en collectief onderwerp als 'politiek' minder waarde hechten. Maar dat impliceert ook dat Nederlanders voor hun dagelijkse activiteiten liever zullen kiezen voor sociale contacten, werk of vrije tijd dan voor de politiek.

Je zou verwachten dat vooral burgers die politiek interessant en belangrijk vinden daarin actief zijn. Dit zou dan des te meer moeten gelden voor die vormen van participatie die niet ritualistisch (zoals opkomt bij verkiezingen, wat velen uit gewoonte en plichtsbesef doen) of terloops (zoals praten over politiek) zijn, maar waar echt een keuze wordt gemaakt om actief te worden. Maar is dat ook zo? Tja, er is een samenhang: geïnteresseerden en 'belanghechtenden' zijn inderdaad wat actiever, ook als we stemmen en discussiëren buiten beschouwing laten. Maar deze samenhang is niet bepaald sterk te noemen. Politiek activisme en politieke interesse blijken eerder tamelijk losstaande vormen van politieke betrokkenheid te zijn.

Figuur 17.4 geeft een beschrijving van Nederlandse burgers: hun interesse, het belang dat zij aan politiek hechten en hun participatie (zonder stemmen of discussiëren). 36% van de Nederlanders vindt de politiek zowel interessant als belangrijk en is bovendien actief. Dit zijn de politieke dieren, de betrokken burgers. 15% vindt de politiek oninteressant,

Figuur 17.4. Belang, interesse en participatie - een typologie, 2008

onbelangrijk en is inactief. Dit zijn de burgers die zich hebben afgewend van de politiek. Beide groepen voldoen aan de samenhang die we zouden verwachten. Toch zijn er opvallend veel kiezers die daarbuiten vallen. Zo is 14% van de kiezers wel politiek actief, hoewel zij politiek noch interessant noch belangrijk vinden. Deze kiezers hebben blijkbaar toch prikkels om actief te worden. We kunnen ze kenschetsen als de Nederlandse burger-nachtwakers: actief omdat het moet, niet omdat ze er zoveel aan hechten. Maar ook het tegendeel komt veel voor: 13% van de kiezers vindt de politiek belangrijk en interessant, maar is toch niet actief. Om te verklaren dat deze groep ondanks alle stimulerende waarden toch inactief blijft, zullen we moeten kijken naar gebrek aan sociale hulpbronnen: tijd, geld, vaardigheden en/of zelfvertrouwen.

Tot slot

Dit hoofdstuk heeft de nadruk gelegd op de participatie van burgers in de politiek als een voorwaarde voor een gezonde democratie. Uiteraard hoeft niet iedereen actief te zijn, maar een democratie is gebaat bij een hoog en gelijkmatig niveau van politieke participatie. We hebben in dit hoofdstuk laten zien dat veel Nederlanders politiek actief zijn. De voorname uiting daarvan is het uitbrengen van een stem tijdens Tweede Kamerverkiezingen. Daarnaast discussieert een groot deel van de kiezers wel eens over de politiek en heeft een meerderheid wel eens een petitie getekend. Grote groepen Nederlanders hebben interesse in de politiek en vinden de politiek belangrijk – hoewel niet zo belangrijk als andere onderwerpen.

Maar een hoog niveau van participatie en betrokkenheid is op zichzelf niet genoeg. Via participatie laten burgers hun politici weten wat zij ver-

langen. En als sommige groepen burgers actiever zijn dan andere, leidt dat mogelijk tot een vertekening van dit signaal, en daarmee mogelijk van het beleid. In Nederland zijn er drie belangrijke bronnen van deze ongelijkheid in participatie. Ten eerste zijn hoogopgeleiden veel actiever dan lager opgeleiden. Ten tweede zijn mensen van middelbare leeftijd actiever dan jongeren en ouderen. En ten derde zijn politiek linkse en extremere burgers actiever dan rechtse en gematigder burgers. Met name de laatste bron van ongelijkheid is problematisch, omdat deze zich het meest direct kan vertalen in een vertekening van het beleid.

Het goede nieuws is dat die ongelijkheid in burgerparticipatie de laatste jaren afneemt. De oververtegenwoordiging van met name linkse en extremere burgers in onder meer lidmaatschappen, boycots en demonstraties loopt sinds 1981 gestaag terug. De politieke activist is hierdoor niet meer zo eenvoudig te benoemen als voorheen. Links en rechts, extremist en gematigde, politiek geïnteresseerd of niet: meer en meer is politieke participatie een van de vele activiteiten waaruit de individualistische Nederlander kan kiezen. Voor sociologen wordt het moeilijker om politieke participatie te verklaren, maar voor de stabiliteit van de Nederlandse democratie is dit alleen maar een zegen.

Het slechte nieuws is echter dat deze ongelijkheid niet geheel is verdwenen. Politici moeten zich er dus van bewust zijn dat niet alle burgers even actief zijn. Als zij dat niet doen, leidt dat mogelijk op langere termijn tot afkalving van de legitimiteit van het politieke bestel. De groepen die zich het minst vertegenwoordigd voelden – laagopgeleiden, jongeren en ouderen, mensen aan de rechterkant van het politieke spectrum – worden dan vatbaar voor populisme of wenden zich juist geheel af van de politiek.

- 1 Intrigerend is de groep respondenten die niet wilde aangeven wat het eigen inkomen is. Hoewel je niet direct een verband zou verwachten met politieke participatie, blijkt deze groep sterk ondervetegenwoordigd te zijn in bijna alle vormen van participatie.
- 2 We moeten echter onthouden dat deze cijfers meten welk deel van de bevolking ooit heeft deelgenomen aan een van deze activiteiten. Een daling van de cijfers is daarom slechts te verwachten door cohortvervangings: een actieve generatie die langzaam komt te overlijden en vervangen wordt door een minder actieve generatie. Hiervan lijkt geen sprake te zijn. In tabel 1 zagen we immers al dat met name is deelgenomen aan boycots en petitie door de generatie tussen de 36 en 55 jaar oud. Deze actieve groep lijkt wat te jong om de trend te kunnen verklaren door cohortvervangings.
- 3 Dit is echter een oneerlijke vergelijking, omdat de helft van de Nederlanders zich niet tot een godsdienst rekent. Als we alleen kijken naar diegenen die wel godsdienstig zijn, blijkt dat de politiek bij hun het onbelangrijkste onderwerp is.

Literatuur

- Bovens, M. en A. Wille. 2011. *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- CPB/SCP. 2009. Europese verkenning 7. *Strategisch Europa. Markten en macht in 2030 en de publieke opinie over de Europese Unie*. Den Haag: SCP.
- Dahl, R. 1971. *Polyarchy. Participation and opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Dekker, P. & M. Hooghe, 2003. De burger-nachtwaker. Naar een informalisering van de politieke participatie van de Nederlandse en Vlaamse bevolking. *Sociologische Gids* 2003 / 2: 156-181.
- Dekker, P. & T.W.G. van der Meer. 2009. Opleidingsverschillen verder onderzocht. In: P. Dekker, T.W.G. van der Meer, P. Schyns & E. Steenvoorden, *Crisis in aantocht? Verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008*. Den Haag: SCP.
- Hibbing, J.R. & E. Theiss-Morse. 2002. *Stealth democracy. Americans' beliefs about how government should work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lijphart, A. 1997. Unequal participation. Democracy's unresolved dilemma. *American Political Science Review*, 19, 1-14.
- Maslow, A.H. 1970. *Motivation and personality*. New York: Harper and Row.
- Meer, T.W.G. van der, J.W. van Deth & P. Scheepers. 2009. The politicized participant. Ideology and political action in twenty democracies. *Comparative Political Studies* 42, 1426-1457.
- Schumpeter, J.A. 1942. *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper.
- Kolk, H. van der, J.J.A. Thomassen & C.W.A.M. Aarts. 2001. Actief, maar niet geïnteresseerd. *Openbaar bestuur*, 3 (11), 2-7.
- Verba, S., N.H. Nie & J. Kim. 1978. *Participation and political equality: A seven nation comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verba, S., K.L. Schlozman & H.E. Brady. 1995. *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge: Harvard University Press.